

Ett förslag till strafflagsreform i Finland

Av professor INKERI ANTTILA, Helsingfors

Över 80 år har förflutit sedan Finlands nuvarande strafflag trädde i kraft. Några av dess stadganden kvarstår fortfarande i sin ursprungliga form. Huvudparten av strafflagen har dock omarbetats i en eller flera repriser. Dessutom har den straffrättsliga lagstiftningen utanför strafflagen ökat i omfattning; flera av de i praktiken oftast tillämpade stadgandena återfinns i speciallagstiftningen. Utanför strafflagen är också t. ex. sådana för påföljdssystemet centrala lagar som lagen om villkorlig dom och lagen om unga förbrytare.

En totalreform av strafflagen har länge ansetts nödvändig. De talrika delreformerna har gjort strafflagen oenhetlig samtidigt som det straffrättsliga systemets överskådlighet blivit lidande av att man spritt ut viktiga straffstadganden i olika speciallagar. Den år 1972 tillsatta straffrättskommittén fick därför till uppdrag att planera en reform av inte blott strafflagen utan av hela strafflagstiftningen. I kommittémandatet hänvisas uttryckligen till de missförhållanden som anknyter till strafflagstiftningens brist på enhetlighet och koncentration och till därav följande inkonsekvenser.

Till ordförande för kommittén kallade statsrådet chefen för justitieministeriets lagstiftningsavdelning Antti Kivivuori och till ledamöter professor Inkeri Anttila, docenten Raimo Blom, justitierådet Olavi Heinonen, lagstiftningsrådet Mikko Kämäräinen, docenten Klaus Mäkelä, specialforskare Patrik Törnudd och juris doktor Juha Vikatmaa. Juha Vikatmaa avled år 1975 varefter referendarierådet Klaus Helminen kallades till ledamot av kommittén. Sekreterare för kommittén har varit lagstiftningsrådet Hannu Takala (1972—1974), specialforskare Patrik Törnudd (1974—1977) samt lagstiftningsrådet Jan Törnqvist.

Kommittén biträdades av fyra av justitieministeriet tillsatta kommissioner: arbetsbrottskommissionen, skattebrottskommissionen, miljöbrottskommissionen och trafikbrottskommissionen. Dessa kommissioner lade fram sina betänkanden redan år 1973. Kommissionernas ordförande kvarstod härefter som sakkunniga i kommittén. I praktiken deltog dessa permanenta sakkunniga dock knappast alls i kommitténs arbete.

Kommitténs betänkande som överlämnades till justitieministern den 21 mars 1977 är ett principbetänkande och innehåller

inga lagförslag¹⁾). I en omfattande bilaga till betänkandet — den s.k. stomplanen — ingår dock skissartade utkast till straffstadganden jämte motiveringar.

Betänkandets centrala principer

Kommittén har sett som sin huvuduppgift att utreda vilka handlingar som skall vara straffbara och samtidigt göra en översyn av de nuvarande brottsdefinitionerna i syfte att förnya och förenkla strafflagens struktur. Kommittén understryker visserligen att det straffrättsliga systemet inte kan vara det enda eller ens det huvudsakliga medlet att styra medborgarnas beteende i enlighet med samhällspolitikens målsättningar. Men systemet har likväl, enligt kommitténs uppfattning, en väsentlig funktion genom att det klarlägger de centrala förbudens innehåll och gränser samtidigt som det uttrycker samhällets auktoritativa fördömande av klandervärda handlingar. Straffen antas i första hand ha en allmänpreventiv effekt. Genom att stämpla vissa handlingar som straffbara strävar man till att påverka medborgarnas attityder för att sålunda främja normenligt beteende.

Kommittén tar uttryckligen avstånd från 1940- och 1950-talens behandlingsideologi, enligt vilken brottslingar betraktas som sjuka i behov av vård. Att fängelserna skulle ha någon rehabiliterande effekt tror man inte längre på. Bruket av fängelsestraff motiveras därför uttryckligen med hänvisning till straffets allmänpreventiva effekt.

Vid fastställandet av de straffbara handlingarnas gränser har kommittén önskat lösgöra sig från den föråldrade principen om att de omedelbara skadorna av en handling skall avgöra straffbarheten. Kommittén understryker att farligt beteende bör bestraffas lika strängt som beteende som lett till skada, i det fall att man kan påvisa att blott någon tillfällig omständighet avstyrt uppkomsten av skada.

I anslutning till understrykandet av straffstadgandenas allmänpreventiva effekt lägger kommittén vikt vid att systemet är så klart och enkelt som möjligt. Alla viktiga straffstadganden bör därför samlas i strafflagen. I varje fall bör strafflagen innehålla alla straffstadganden som kan ligga till grund för frihetsstraff. I syfte att göra systemet mer överskådligt föreslås en indelning av alla brott i ett fåtal svårhetsgrader (t. ex. grova brott, allvarliga brott, brott och förseelser), så att varje kategori motsvaras av en i allmänna stadganden fastslagen straffskala. Redan

¹⁾ Rikosoikeuskomitean mietintö. Straffrättskommitténs betänkande 1976:72, Helsingfors 1976. Principbetänkandet är avfattat på finska men innehåller en kort svensk sammanfattning. En svenskspråkig version av de viktigaste avsnitten i betänkandet väntas vara klar i början av år 1978.

på basen av brottets namn skulle man sålunda kunna sluta sig till minimi- och maximistrafvet.

Ett principiellt viktigt reformförslag avser samfunds straffrättsliga ansvar. Enligt gällande rätt i Finland kan ett samfund, t. ex. ett aktiebolag eller en ideell förening, inte dömas till straff. Kommittén föreslår nu att samfund skall kunna dömas till antingen straffvarning eller samfundsbot. Finland skulle härigenom ta i bruk ett system som redan genomförts i flera andra länder.

Kriminaliseringar och avkriminaliseringar

Trots att det egentliga betänkandet upprepade gånger understryker behovet av en systematisk utredning av kriminaliseringsbehovet på basen av en genomgång av s.k. livsområden, utvisar stomplanens förslag till nya straffstadganden likväl att den nya strafflagen i huvudsak skulle bygga på samma grund som gällande lag. Lagen skulle givetvis fortfarande innehålla sedvanliga stadganden om brott mot liv, misshandel, stöld och bedrägeri. Strafflagens struktur skulle däremot enligt förslaget genomgå flera förändringar. Den nya strafflagen skulle sålunda innehålla separata kapitel om bl. a. miljöbrott, brott i arbetslivet och brott som hotar boendetryggheten. Omgrupperingen syftar i första hand till att öka lagens åskådlighet, men de nya kapitlen innehåller samtidigt även ett antal helt nya kriminaliseringar.

Bland de nya straffbudena kan nämnas t. ex. stadgandet om oredligt bruk av understöd, som skulle tillämpas på bl. a. subventioner, stipendier och liknande understöd ur offentliga medel. Stomplanen innehåller också förslag till stadganden om spekulation och olaga registrering. Ett nytt stadgande om egenmäktigt omhändertagande av barn skulle ha ett vidare tillämpningsområde än de nuvarande bestämmelserna om barnaröv. Det nya stadgandet behövs bl. a. med tanke på sådana för barnets mentala hälsa skadliga egenmäktiga förflyttningar fram och tillbaka mellan föräldrarna, som är vanliga bl. a. vid skilsmässor. En nyhet är också förslaget till straffstadgande om övergrepp mot anstaltsintern.

Relativt få av den nuvarande strafflagens brott har helt och hållet utelämnats; däremot har flera stadganden sammanförts i syfte att förenkla lagen. Den mest omfattande avkriminaliseringen gäller fel i tjänsteutövning. Den nya strafflagen skulle dock innehålla separata straffstadganden om bl. a. mutbrott, brott mot tystnadsplikt, övergrepp i utövande av polismyndighet och missbruk av offentlig makt.

Påföljdssystemet

Förslaget till straffsystem bygger i huvudsak på nuvarande principer. Fängelse, villkorligt fängelse och böter skulle bibe-

hållas, likaså livstidsstraffet. Kommittén understryker dock med kraft att man bör gå in för kännbart kortare frihetsstraff, varigenom de finländska fångtalen skulle fås närmare nordisk och västeuropeisk nivå. Nya alternativ till frihetsstraff skulle enligt kommitténs förslag vara av domstol ådömd straffvarning samt anmälningssplikt, med vilket avses skyldighet att med regelbundna mellanrum inställa sig hos t. ex. polisen under en tidsrymd upp till 60 dygn.

Kommittén lägger stor vikt vid att straffsystemet skall vara så klart och överskådligt som möjligt. Särpåföljder för t. ex. unga förbrytare eller återfallsförbrytare är inte att rekommendera. Antalet påföljdsalternativ bör vara relativt begränsat i syfte att garantera likställighet och förutsägbarhet. Några planer på psykopatanstalter eller specialinrättningar för speciella brottslingskategorier ingår inte i kommitténs förslag. Kommittén anser också att i straffsyfte använda påföljder skall kallas straff och den ställer sig därför avvisande till vissa administrativa åtgärder som brukar användas som brottspåföljder. T. ex. skatteförhöjningar är sålunda i princip olämpliga som påföljder och bör, i den mån en ekonomisk sanktion kommer i fråga, ersättas med bötesstraff. Vid lindriga förseelser skulle man dock kunna begagna avgiftspåföljder.

Straffrättens allmänna läror

Kommittén anser att man bör sträva till att skriva in i strafflagen straffrättens och rättspraxis' viktigaste allmänna principer. Strafflagen skulle sålunda enligt kommitténs förslag kompletteras med bl. a. stadganden om den straffrättsliga betydelsen av gärningsmannens villfarelse och den kränktes samtycke.

En intressant nyhet är kommitténs principiella ställningstagande till förmån för ett utvidgande av antalet målsägandebrott. Samtidigt skulle man dock även utvidga åklagares möjlighet att resa åtal mot målsägandens vilja om synnerligen viktigt allmänt intresse talar härför.

Iakttagelser rörande kommitténs arbete

Trots att kommittén var en s.k. expertkommitté, hade man vid dess tillsättande strävat till att ta hänsyn till ledamöternas politiska inriktning. Ordföranden jämte tre ledamöter representerade vänstern. Av de övriga ledamöterna tillhörde tre var sitt parti inom de s.k. centergrupperna medan en ledamot var partipolitiskt oavhängig. Efter Juha Vikatmaas frånfälle hade högern inte någon representant i kommittén.

De traditionella politiska meningsmotsättningarna återspeglades naturligtvis i kommitténs arbete; speciellt i slutskedet skedde

en markant politisering. Men det fanns också meningsskiljaktigheter av annan typ. En del av kommitténs ledamöter var inriktade på instrumentella och konkreta reformförslag medan andra gärna ville att kommittén skulle uttala sig i generella, färgrika och emotionella ordalag. Den här skiljelinjen sammanföll inte med den politiska.

Intresset för kommitténs arbete växlade påtagligt under olika perioder och ledamöterna emellan. Under de sista åren var kommittén knappt en enda gång fulltalig och ansvaret för slutförandet av kommittéuppdraget kom i praktiken att ligga hos en ganska liten grupp aktiva ledamöter. I slutskedet kom diskussionen sålunda i hög grad att präglas av huruvida de två opinionsledarna, ordföranden Kivivuori och ledamoten/sekreteraren Törnudd nått samstämmighet eller var oense.

I början sysslade kommittén med frågor av ganska allmän karaktär. Det var inte svårt att dölja politiska och ideologiska motsättningar bakom avrundade och allmänt hållna formuleringar. Speciellt kommitténs „borgerliga opposition“ började emellertid kräva besked om vad de allmänt hållna formuleringarna i praktiken innebar. Det här ledde till beslutet om att komplettera principbetänkandet med en s.k. stomplan med karaktäriseringar av den nya strafflagens straffstadganden. Betänkandet fick på det sättet ett mer konkret innehåll och möjligheterna till en kritisk diskussion av kommitténs förslag ökades. En naturlig konsekvens var å andra sidan fogandet av talrika reservationer till olika detaljer i stomplanen.

Det stora antalet reservationer kan vid en hastig genomläsning skapa intrycket att kommittén skulle ha varit ganska splittrad, i synnerhet som flera av reservationerna är politiskt färgade. En sådan bild av kommitténs principbetänkande är dock oriktig. Det som gör betänkandet så intressant är i själva verket just den omständigheten att en vad utbildning och politisk åskådning beträffar heterogen expertgrupp varit så enig i utformandet av kommitténs allmänna linje, dess kriminalpolitiska ideologi. Denna samstämmighet kan uppfattas som en påminnelse om att strafflagen i relation till samhällspolitikens grundvalar i huvudsak har en sekundär, socialteknisk funktion.

Inkeri Anttila